

Látóhatár

A nemzetközi tapasztalatok gyűjteménye (1)

1999 őszén dr. Tóth Mihály, az Igazságügyi Minisztérium helyettes államtitkára felkérésére a BvOP Hivatalának stratégiai, tudományos és nemzetközi osztálya nagyobb terjedelmű összegzést készített a büntetés-végrehajtás úti beszámolóiból leszűrhető nemzetközi tapasztalatokról. A háttéranyag elkészítésének célja az volt, hogy az új büntetőjogi törvény koncepciójának kidolgozására létrehozott tárcaközi bizottság munkájához segítséget nyújtson. Az összeállítás, úgy véljük, érdemes arra, hogy a Börtönügyi Szemle olvasói megismerjék. A tapasztalatgyűjtemény szerkezetét (amely a helyettes államtitkár úr által megadott szempontokat tükrözi) érintetlenül hagytuk, szövegét – apróbb változtatásokkal – folytatásokban közöljük.

A rendszerváltozást követően a magyar büntetés-végrehajtás rendkívül gazdag nemzetközi kapcsolatrendszert alakított ki. Tanulmányutak és nemzetközi konferenciák sokaságán nyílt alkalom számos szakember számára a külföldi tapasztalatok megszerzésére. E tapasztalatokról, a Magyarországon megrendezett konferenciák kivételével, az úti jelentések számolnak be írásos formában.

A jelentésekből kirajzolódik azoknak az országoknak és szervezeteknek a köre, amelyekkel a magyar büntetés-végrehajtás az elmúlt években kapcsolatba került. Ez a kör nagyon széles. Európán kívül az USA-t, Kanadát és Izraelt is magában foglalja.

A jelentések többsége rendkívül értékes (és érdekes) információkat tartalmaz egy-egy adott ország büntetés-végrehajtásáról, a legelméletibbtől a leggyakorlatibb ismeretekig, vagy éppen – ha külföldi kon-

ferenciáról számol be – valamely aktuális téma korszerű tudnivalóival szolgál.

Az alábbi összeállítás a BvOP szakkönyvtárában megtalálható úti jelentések alapján készült. Miután nagy mennyiségű iratról volt szó, és az adatok „aktualitására” is kellett ügyelnünk, a jelentéseket 1993-tól vettük figyelembe.

A megadott témák többségére bőséges anyag állt rendelkezésre – a szelekció okozott inkább problémát –, néhány elméletibb, illetve a büntetés-végrehajtás tevékenységéhez lazábban kapcsolódó kérdésre viszont kevés utalás történt. A vizsgált szempontok sokszor összefüggnek egymással, ezen kapcsolódásokra igyekeztünk utalni. A nemzetközi és a hazai gyakorlat unos-untalan való összevetésére, tudva, hogy a felhasználók az utóbbit jól ismerik, nem törekedtünk.

Az adott pontokon belüli rövid, összefoglaló jellegű megállapításokat követően

általában az országok betűrendjében következnek a tapasztalatok felsorolása. Az azonosságok és a különbségek, továbbá a speciális megoldások bemutatására egyformán igyekeztünk gondot fordítani. Konkrét számadatok helyett inkább az arányokat tüntettük fel, s hivatkoztunk szükség szerint arra, hogy az adatok melyik évből származnak.

Miután az alapanyagul szolgáló úti jelentések tartalmazhattak pontatlanságokat, elírásokat, jelen összeállítás sem tekinthető hiba nélkülinek, adatait tekintve. Noha a szakszóhasználat egységességére törekedtünk, ez nem mindig járt sikerrel. Mindezek ellenére reméljük, hogy az összeállítás használható tájékoztatást ad a kért témákban, s talán új összefüggések feltárásához is segítséget nyújt.

A szabadság elvesztése

Célok, feladatok, alapelvek.

E kérdéskörrel kapcsolatosan az úti jelentések számos közvetett utalást tartalmaznak, a konkrét említések száma viszonylag kevés. Az itt felsorolt tapasztalatok főként az úgynevezett skandináv modell büntetőpolitikáját rajzolják fel. Ennek oka – többek között – a modell karakterisztikussága, illetve a magyar delegációkra ható újdonságereje.

Dánia. Az ítéletek kiszabásának kiemelten kezelt alapelve, hogy börtönbüntetést csak végső esetben, illetőleg csak végső eszközként lehet igénybe venni.

A börtönbüntetések során alkalmazott gyakorlat hét, irányelvként egységesen és kötelezően alkalmazandó általános szabályon alapul.

1. *Normalizáció* (törekedni kell arra, hogy a börtönben zajló élet a lehető leg-

nagyobb mértékben igazodjon a kinti körülményekhez).

2. *Nyitottság* (egyrészt a civil szféra felé, másrészt a rabok kapcsolattartása tekintetében).

3. *Felelősség, öniség* (az intézet biztosította háttérre alapozva, minden fogvatartott felelős saját maga ellátásáért, szabadideje szervezéséért stb.).

4. *Biztonság* (egyrészt a fogvatartottak szökésének megakadályozása, másrészt benti biztonságuk garantálása jegyében).

5. *A legkevesebb kényszerítőeszköz alkalmazása* (és csak a legvégső esetben).

6. *A környezet megóvása, ápolása, gondozása.*

7. *A személyzet optimális és célszerű felhasználása.*

A felsorolt irányelveket az intézetek a helyi adottságokat és lehetőségeket figyelembe vevő programokra bontják le, és ezeket következetesen alkalmazzák. Az alkalmazás egy sajátos, látszólag csak minimális korlátozásokat tartalmazó végrehajtást eredményez.

Finnország. A börtönnépesség – szinte egyedül Európában – folyamatosan és tartósan csökken, ami a törvényhozás változásának, az alternatív büntetések (közhasznú munka, házi őrizet stb.) bevezetésének, valamint a végrehajtási gyakorlat módosulásának köszönhető. Érdekes kettősség figyelhető meg: az enyhébb súlyú cselekményeknél, valamint a fiatalok bünelkövetők esetében csökken az ítéletek mértéke, ugyanakkor a súlyosabb bűncselekmények elkövetőivel szemben szigorúbb ítéletek születnek. Habár Finnországban és néhány más európai országban nem emelkedik a bűncselekmények száma, eltolódás tapasztalható a súlyosabb bűncselekmények irányába (kábitószerral kapcsolatos bűncselekmények, szerve-

zett bűnözés stb.). Ez a tendencia az ítéletek hosszabbodását eredményezi.

Izrael. A büntetés-végrehajtás célja egyrészt a fogvatartottak elkülönítése a társadalomtól („elzárva és bezárva tartani, megvédeni az elítéltektől a társadalmat”), másrészt a büntetés időtartama alatt az elítélt oktatása, képzése, lehetőség szerint olyan helyzetbe hozása, hogy a szabadulást követően képes legyen visszailleszkedni a társadalomba, el tudja tartani magát és családját. Az izraeli büntetés-végrehajtás feladata a bíróságok által – az eltérő szabadságvesztési feltételek szerint – elítélt személyek őrzése az izraeli jognak megfelelően. Felelősek a fogvatartottak mindennemű kezeléséért, és meg kell kísérelniük rehabilitációjuk elősegítését.

Svájc. Szövetségi jogi büntetés-végrehajtási normákat tartalmaz a Büntető törvénykönyv, amely meghatározza a szankciómódokat. Ezek a pénzbüntetés, a szabadságvesztés (elzárás, börtön, fegyház) és az intézkedések (szellemileg abnormálisak, alkoholbetegek és drogfüggők részére kezelés és gyógyítás, legfeljebb 3 évig tartó őrizet a megrögzött bűnözők számára), továbbá meghatározza a végrehajtás célját és eszközeit. A cél a fogvatartott előkészítése a polgári életbe való visszatérésre.

A végrehajtás eszközei: közös elzárás, a félszabadság (a büntetés felének letöltése után lehetséges), a feltételes szabadságvesztés (a büntetés 2/3-a után), a munka (a képzést is beleértve), valamint a végrehajtás normalizálása.

Svédország. A svéd büntetés-végrehajtás célja a társadalom fokozott védelme, biztonsága, valamint a fogvatartottak befolyásolása a kezelés által. E cél elérését a szükséges és magas fokú biztonság megteremtésével és a megfelelő kezelés biztosításával kívánják elérni.

A svéd büntetés-végrehajtás feladata a bűnözői magatartás olyan irányú befolyásolása, amelynek eredményeként csökken a bűnelkövetők száma. Tehát a jogszabályok alapján elősegíteni a fogvatartott visszailleszkedését a társadalomba, s ehhez olyan feltételeket kell megteremteni, amelyek ellensúlyozzák az elszigeteltség következményeit.

Alapvető elvek az elítéltek, próbára bocsátottak kezelése során:

a) a minimális beavatkozás elve,

b) amennyiben lehetséges, a szabadságvesztéssel szemben előnyben részesítik az alternatív büntetés kiszabásának lehetőségét,

c) szoros együttműködés a börtönök és a próbációs szervezetek között (végső cél a két részleg integrációja),

d) a fogvatartottaknak a lehető legszélesebb körben a társadalmi szolgáltatásokat kell igénybe venniük (például orvosi ellátás, pszichiátriai kezelés stb.).

A fogvatartott jogai és kötelezettségei

Az állampolgári jogok érvényesülésével kapcsolatosan nem található anyag rész, de a büntetés-végrehajtási jogok kérdésköre – különösen a fogvatartottak kapcsolattartási lehetőségei – nagy teret kap a jelentésekben. A rendelkezésre álló anyagot három részre bontottuk, tekintettel a szabadságolás, eltávozás problémakörének fontosságára.

1. A fogvatartottak jogai és kötelességei, illetve a kapcsolattartás jogszabályi háttere a meglátogatott országokban rendkívül sokrétű, amely egymástól nagyban különböző gyakorlattal párosul.

Anglia. A fiatalokorúak intézetében a befogadáskor az elítélttel megállapodást kötnek, amelyben rögzítik jogait, és előír-

ják kötelelességeit. A megállapodás tartalmazza továbbá az elérhető kedvezményeket, illetve a kiszabható szankciókat.

Izrael. A fogvatartott jogosult a fokozatának megfelelő elhelyezésre, az ellátásra (ruházat, ételmezés), vallása szabad gyakorlására, az oktatásban, képzésben való részvételtre, a külvilággal való szabályozott kapcsolattartásra, ezen belül levelezésre, látogató fogadására stb., szabadsága intézetben kívüli eltöltésére (bizonyos csoportok csak kivételes esetben), munkavégzésre, munkájáért javadalmazásra, ítéleti ideje 2/3-ának letöltését követően feltételes szabadulásra, végezetül az öt ért sérelem esetén panasz tételére, ha úgy ítéli meg, bírósághoz fordulhat.

Izraelben az elítélt köteles alávetni magát a büntetés-végrehajtás szabályainak, a személyzet utasításainak, köteleesség elmulasztása vagy nem teljesítése esetén eltérni vele szemben erő alkalmazását, fegyelmi fenytés kiszabását vagy bírósági eljárás lefolytatását, károkozás esetén az okozott kárt megtéríteni, eltérni a biztonsági korlátozásokat (elsősorban a biztonsági elítéltek és a különleges biztonságú köztörvényes börtönökben elhelyezettek esetében), eltérni javadalmazása meghatározott részének visszatartását (családnak megküldés, illetve szabadulásra tartalékolás céljából).

A fogvatartottak panaszügyeivel kapcsolatos kérdések mindenütt megjelennek a gyakorlatban, néhol teret kaptak az úti jelentésekben is.

Szlovákia. A fogvatartottak panaszt az intézetben belül és azon kívül is jogosultak előterjeszteni. Fordulhatnak a büntetés-végrehajtás felügyeletét ellátó ügyészhez, nemzetközi szervezetekhez, az igazságügyi miniszterhez és az országos parancsnoksághoz is. A panaszt az elítéltek általában zárt borítékban adják le.

A levelek felnyitása, ellenőrzése tiltott, de a küldeményekről a címzett alapján nyilvántartást vezetnek.

2. *A kapcsolattartás kérdésköréhez számíthatjuk a levelezés, csomagküldés, telefonálás, látogatás szabályait, továbbá a szabadságolással és eltávozással kapcsolatos tapasztalatokat.* (Ez utóbbiakat fontosságuk és a rendelkezésre álló anyag terjedelme miatt külön kiemelendőknek tartottuk.)

A kapcsolattartás lehetőségei nagyban függnnek az intézetek, illetve a fogvatartottak biztonsági fokozatától, s – mint a börtönügyi kérdések legtöbbje – az adott ország hagyományaitól.

Ausztria. A kapcsolattartás szabályairól általánosságban elmondható, hogy egyrészt szigorúbbak a magyarországiaknál, másrészt az intézetek gyakorlatában is jelentős eltérések tapasztalhatók. A levelezésre vonatkozó szabályok megfelelnek a magyar gyakorlatnak. A jogszabály szerint a fogvatartott évente négy alkalommal 3 kg súlyú csomagot kaphat, valamely jeles ünnep (karácsony, húsvét, születésnap stb.) alkalmából. Annak ellenére, hogy a küldemények átvizsgálásához minden technikai eszközzel rendelkeznek, az intézetek többségében minisztériumi utasításra való hivatkozással – amelynek oka a kábítószer bejutásának megakadályozása – nem engedélyezik, illetve erősen korlátozzák a kapcsolattartás módját.

A látogatási idő a büntetés kitöltésével arányban nő, maximum havi 4 óra, amit az elítélt kérésének megfelelően osztanak be. A látogatás biztosítása az intézet jellegétől és a fogvatartott veszélyességétől függően eltérő. Egyes intézetekben a parkban sétálgatva, máshol a legszigorúbb elkülönítés és ellenőrzés mellett, speciális helyiségekben folyik a

beszélő. Egy intézetben belül több változat is található.

Finnország. A fogvatartottak részére engedélyezett korlátlan számú levél postázása, a küldemény ellenőrizhető. Nem ellenőrizhetők az ügyvédnek, az államelnöknek, az IM-nek, vagy a jogi kancelláriának küldött levelek. Telefonhasználat során jelezni kell a felügyeletnek, a fogvatartott kivel és miről szeretne beszélni. A beszélgetést a felügyelők ellenőrzik, kivéve az ügyvéddel történőt. A nyitott intézetekben a beszélgetést nem ellenőrzik. A fogvatartottak rendszerint szombaton és vasárnap fogadhatnak látogatókat. A látogatást az örök felügyelik.

Izrael. A minimális biztonsági fokozatú intézetekben a látogatók fogadása heti egyszeri, kétszeri alkalommal megengedett. (Ennek megkönnyítésére lehetőleg a lakóhelyükhöz közel helyezik el a fogvatartottakat.)

Németország (Bajorország). A kapcsolattartás több intézetben elsősorban a levelezésre korlátozódik, mivel a telefonhasználat nem engedélyezett. Beszélő havi rendszerességgel három fő számára 3 óra időtartamban. A fogvatartott csomagot egy évben háromszor kaphat. Húsvétkor 5 kg, karácsonykor és egy szabadon választott időpontban 3 kg súlyút. (A kábítószerrel kapcsolatos bűnelkövetőkre az ítéletük tartamára automatikusan érvényes, hogy nem kaphatnak csomagot, és csak a biztonsági fülkében tarthatnak beszélőt.)

Svájc. A levelezés korlátlan. Csomagot kéthetente 3 kg összsúlyban kaphatnak. Látogatás heti egy alkalommal 2 órában, maximum négy felnőtt és két gyermek részvételével. A telefonálás telefonközpontos szervezésű, időben korlátozott (heti 2x6, vagy 1x12 perc).

Lengyelország. Elítéltek esetében a látogatások gyakorisága havonta egy al-

kalom, kijelölt nap a vasárnap. Az elítéltek – magatartásuktól függően – akár hetente is kaphatnak engedélyt hozzátartozóik fogadására. A levelezés gyakorisága tetszőleges, a leveleket a nevelő szűrőpróbaszerűen ellenőrzi.

Szlovákia. A levelek száma és terjedelme nincs korlátozva. A fogvatartott csomagot havonta egyet (maximum 5 kg) kaphat. Látogatót fokozatának megfelelően az I-es hetente, a II-es négyhetente, illetve a III-as fokozatú hathetente fogadhat.

Szlovénia. A kapcsolatok ápolását a szlovén törvény is biztosítja a fogvatartottak számára. A gyakorlatban kétféle látogatásra van lehetőség, amelyek időtartama minimum 30 perc. Az egyik jellemzője, hogy szabadon, ellenőrzés nélkül elítéltek számára lehetséges, a másik pedig ellenőrzéssel a zárt intézetben vagy osztályon elhelyezett problémásabb fogvatartottak részére. Az előzetesek látogatását hetente 2 alkalommal az ügyész engedélyezheti. Látogatási engedélyt csak a szűk családi kör kap az intézettől, barát, ismerős külön igazgatói engedéllyel látogathat. A levelezés korlátlan, a postát csak kivételesen ellenőrzik. Telefonon keresztül az elítélt bárkivel beszélhet, csak kivételes esetekben ellenőrzik, ennek lehetősége azonban minden készüléknél kiépített. Előzetes fogva tartás alatt a telefonálás csak írásos bírói engedély alapján lehetséges, ellenőrzéssel.

3. *A szabadságolás, eltávolítás intézményét – különböző módokon – Európa-szerte alkalmazzák.* Az úti jelentések adatai szerint az elítéltek az esetek 2-4 százalékában nem időben, vagy egyáltalán nem térnek vissza a büntetés-végrehajtási intézetbe.

Ausztria. Az intézetelhagyási lehetőségek korlátozottabbak, mint nálunk. Lé-

tezik a büntetés-félbeszakítás lehetősége, de csak rendkívül indokolt esetben, maximum 8 nap engedélyezhető. A nálunk rövid tartamú eltávozás fogalmába tartozó intézmény nem létezik. Az úgynevezett nem veszélyes elítéltek büntetésük utolsó 3 évében háromhavonta 2x12 órára hagyhatják el az intézetet. Ez rendkívül indokolt esetben 48 óra is lehet. A szabadulást közvetlenül megelőző időszakban már alkalmazzák az úgynevezett háromnapos kijárási intézményét is.

Finnország. A büntetését töltő elítélt részére rövid tartamú eltávozás biztosítható. Négy hónapon belül hat nap engedélyezhető, és maximum 3 nap az utazásra. Az engedélyt a börtönigazgató vagy különleges esetekben az országos parancsnokság adja. Az első eltávozás a büntetés felének letöltése után lehetséges, a legkevesebb büntetésben eltöltött idő 2 hónap.

Izrael. Jelentős mennyiségű szabadság illeti meg a kisebb fajsúlyú bűncselekményekért elítélteket. Évi 12-24 (kivételesen 36-44) nap, amelyet 47-72 órás időtartamokban ki-ki belátása szerint vehet igénybe. Az elítéltek büntetésük 1/4-ének letöltése után mehetnek szabadságra.

Svájc. Szabadságot a büntetés 1/3-ának letöltése után van lehetőség. Az első évben havonta 28 óra, a második évtől 32 óra lehet. Nem automatikus, így kedvezmény. Külső munkán csak azok vehetnek részt, akik szabadságra is mehetnek. Külföldiek közül szabadságra csak az mehet, akinek van tartózkodási engedélye. A kábítószerfüggőket eltávozás előtt és visszaérkezéskor vizeletpróbának vetik alá, a pozitív eredményt az eltávozás megvonásával szankcionálják.

Szlovénia. A félig nyitott intézetekben havi két alkalommal van lehetőség hét végén kimenőre, zárt intézet esetében

– kivételesen – havonta maximum egy alkalommal kaphat kimenőt az elítélt.

Svédország. A kapcsolattartás, a szabadulásra való felkészítés érdekében rendszeres eltávozásra van lehetőség. Az eltávozások rendszere jogszabályok által pontosan behatárolt. Így, aki 2 év vagy azt meghaladó szabadságvesztést tölt, csak 1 év után hagyhatja el az intézetet, az első esetben 48 órára, a második és az azt követő esetekben 72 óra időtartamra, amit az utazás idejével növelnek.

A végrehajtás szabályai

Bizonyos témakörökben (például a feltételes szabadság kiszabásának szabályai) bőséges információ állt rendelkezésre, míg más tartalmak (például enyhítés, szigorítás) esetében a meglévő anyagok nem tették egyértelműen lehetővé a nemzetközi gyakorlat fő irányainak megítélését. A végrehajtási fokozatokat később, az intézettípusoknál tárgyaljuk.

Fontos szempont, hogy a szabadságvesztés végrehajtási fokozatát a bíróság vagy a büntetés-végrehajtás jelöli-e ki. A német-osztrák állam- és jogrendszer befolyásoltsága alatt levő területeken, továbbá a volt szocialista országokban (a két feltétel egyszerre is fennállhat, mint Magyarország esetében) az előbbi megoldás mondható általánosnak. Az úti jelentések szerint Svájc és Szlovénia tartozik ebbe a kategóriába. A rendelkezésre álló adatok viszont azt mutatják, hogy a meglátogatott országok többségében a végrehajtási fokozat kijelölése a büntetés-végrehajtási szervezet feladata.

Finnország. Specialitás az úgynevezett börtönbíróságok működése. A börtönbíróság a bíróságok és börtönadminisztráció között álló felsőszintű döntéshozó szerv. Öttagú, amelynek tagja, s

egyben elnöke, az országos parancsnok, akinek jogában áll dönteni az ismételten erőszakos bűncselekményt elkövetők fogdába helyezéséről, és a 15-20 év közötti fogvatartottak börtönbe irányításáról, amennyiben az ítélet 6 hónap és 4 év közötti. A tagokat a köztársasági elnök 5 évre nevezheti ki.

Lengyelország. A bíróság csak a büntetés időtartamát határozza meg. Az előzetesházakban úgynevezett penitenciáris bizottságok működnek, amelyek a jogerős ítéletek meghozatala után határozzák meg, hogy az elítélt milyen jellegű intézetben töltsse le büntetését.

Olaszország. A bírói ítélet csak a büntetés idejét tartalmazza. Azt, hogy ki milyen fokozatban tölti le büntetését, az országos parancsnokság, illetve speciális esetekben (például terroristák, maffiaszerű bűnözés esetén) egy, a szervezett bűnözés visszaszorítását célzó törvény értelmében az igazságügyi miniszter dönti el.

Svájc. A bírósági ítéletből az elítélt veszélyességi foka megállapítható.

Svédország. A fokozat kijelölése nem a bíróság, hanem a büntetés-végrehajtás hatáskörébe tartozik. (A jogerős ítélet meghozatalát követően az előzetes letartóztatást foganatosító intézet határozza meg a végrehajtás helyét.)

Szlovénia. A szabadságvesztést végrehajtó intézetet a bíróság jelöli ki.

Az alábbi anyagrészen a szabadságvesztés fajtáin túl a büntetés fajtái is szerepelnek. Szétválasztásuk, illetve a büntetési fajták elhagyása nem látszott célszerűnek.

Dánia. Három büntetési forma van: közönséges börtönbüntetés (30 naptól 16 évig), enyhe börtönbüntetés (7 naptól 6 hónapig terjedhet), és pénzbírság. A börtönbüntetéseket feltételes és nem feltételes formában is ki lehet szabni.

Svájc (berni kanton). A büntetés nei a következők lehetnek. *Három naptól életfogytiglanig tartó szabadságvesztés.* Ez utóbbi esetben jó magatartásra, munkavégzésre tekintettel az elítélt 15 év után szabadulhat. (Az elítélt akár élete végéig is fogva tartható.) *Tizenkét hónapig tartó büntetés.* Ezt egy félig nyitott rendszerű intézetben hajtják végre, ahol az elítéltek kinti munkahelyen dolgozhatnak, és csak este kell bevonulniuk a büntetés-végrehajtási intézetbe. (A munka befejezése után 30 perc múlva kell az intézetben jelentkezni.) Ezen büntetési idő alatt látogató nem fogadható. *Három hónapig terjedő büntetés.* Az elítéltek közérdekű munkát végeznek, naponta 8 óra időtartamban (például a máltai szeretetszolgálatnál, az öregek otthonában, kórházban stb.).

A végrehajtási fokozatokat szabályait az intézettípusoknál tárgyaljuk (lásd később). A fokozatos enyhítés, szigorítás lehetőségeit viszont itt taglaljuk. A rendelkezésre álló tapasztalatok a külföldi helyzetkép megítélését csak viszonylagosan segítik elő. Ez nemcsak a kevés információnak köszönhető, hanem a megközelítési módok különbözőségének.

Hollandia. A rezsimek közötti átjárhatóság, és az ehhez fűződő jogosultságok megadása vagy megvonása jól normatívált, illetve áttekinthető. Az esetek többségében – a hat hónapot meghaladó ítéleti idővel rendelkezők – a kivizsgálást követően enyhébb rezsimbe kerülnek, majd a félnyitott rendszerbe. A félnyitott rezsimben már hétvégekre (havonta egyszer-kétszer) eltávozhatnak az intézetből. A nyitott börtönökben intézetén kívüli munkát vállalhatnak, és minden hét végén otthon tartózkodhatnak. Ha a fogvatartott bármely rezsimben súlyosan megsérti a szabályokat, úgy zártabb intézetbe – végző soron a legrsúlyosabb fokozatba is—

kerül vissza. A rezsimek utolsó állomása az úgynevezett nappali börtön, amelybe a szabadulásuk előtti hatodik héten kerülnek a fogvatartottak.

Olaszország. Az elítélt minden, a jog által biztosított kedvezményben részesülhet, amíg nem követ el fegyelmi cselekményt. Az elkövetett fegyelmi cselekmény súlyától függően a fegyelmi felelősségre vonáson túl súlyosabb fokozatba helyezhető. A viselkedéstől függően lehetőség van enyhébb fokozatba helyezésre is. A 6 hónapot meghaladó szabadságvesztés esetén a kiszabott büntetés felének kitöltése után megvizsgálható az úgynevezett részben szabad büntetési forma alkalmazása. A büntetés 2/3-ad részének letöltését követően kötelező megvizsgálni alkalmazásának lehetőségét.

Svájc. A félszabadság intézménye a büntetés felének letöltése után jöhet szóba, de külföldinél nem. A félszabad elhelyezést az esedékesség előtt 3 hónappal 10-15 érintett részvételével, az igazgató vezetésével beszéljük meg, terjesztik fel a beutaló hatóságnak.

Az előbbiekkal ellentétben a feltételes szabadság jogi szabályozása a tapasztalatok jól körülhatárolható területének bizonyult, s elegendő információ állt rendelkezésre.

Finnország. Az elsőbűntényes feltételes szabadulását, a büntetés felének letöltése után engedélyezhetik, ez minimum 14 nap büntetésben töltött idő. A visszaesők büntetésük 2/3-ának letöltése után szabadulhatnak feltételesen.

Kanada. A legtöbb elítélt ítélete 2/3-ának letöltése után automatikusan szabadul feltételes kedvezményrel. Az elítéltek (kivéve az emberölésért bebörtönzöttek) büntetésük 1/3-a, vagy 7 év eltelte után kérelmezhetik feltételes szabadságra bocsátásukat. A feltételes szabadságra bo-

csátással kapcsolatos ügyekben egy bizottság (Parole Board) dönt. A kérelmek 35-40 százalékát fogadják el, a feltételes kedvezményt az esetek körülbelül 10 százalékában kell visszavonni.

Franciaország. A fogvatartott feltételes szabadságra helyezését 5 év alatti büntetés esetén a büntetés-végrehajtási bíró engedélyezi. Ennél hosszabb tartamú szabadságvesztés esetén az igazságügy-miniszter dönt.

Németország (Bajorország). A feltételes szabadulás elbírálása a büntetés-végrehajtási bíró hatáskörébe tartozik. Az elsőbűntényesek büntetésük felének letöltése után részesülhetnek feltételes szabadságban, akkor, ha az igazgató az intézet szakágazatának véleménye alapján javasolja azt. Ha nem javasolják a feltételes szabadságot, akkor is felterjesztik az anyagot a büntetés-végrehajtási bírónak, akit nem köt az intézeti javaslat, de azt döntésének meghozatalakor mindig figyelembe veszi.

Olaszország. Az olasz büntetés-végrehajtási jog lehetővé teszi a korábbi szabadítás intézményét. Lényege, hogy a kiszabott szabadságvesztés tartama fegyelmezett viselkedés esetén 6 havonként 45 nappal csökkenthető. A lehetőséget törvény mondja ki, a döntés a börtönigazgató jogköre.

Svájc (berni kanton). Ha az ítélet 1 évnél rövidebb, a fogvatartott csak akkor helyezhető feltételesen szabadlábra, ha büntetésének 2/3-át letöltötte, de minimum 2 hónapot. Ha az ítélet 1 évnél hosszabb, de 2 évnél rövidebb, a feltételes szabadlábra helyezésnek akkor van helye, ha az elítélt letöltötte az ítélet 1/3-át, de minimum 8 hónapot. Ha az ítélet 2 év, vagy annál hosszabb szabadságvesztés, az elítélt feltételes szabadlábra csak akkor helyezhető, ha az ítélet felét már letöltöt-

te. Azoknál, akik különösen súlyos bűncselekmények miatt vannak elítélve (gyilkosság, erőszakos nemi közöszlész stb.) feltételes szabadlábra helyezéstről csak akkor lehet szó, ha a kiszabott büntetés 2/3-át már letöltötte az érintett, és komoly esély van arra, hogy újabb bűncselekményt ismételten nem követ el.

A feltételes szabadulás elbírálásához a börtönigazgatóhoz igazolást is be kell nyújtani arról, hogy a szabadulást követően a munkahely biztosított. Ezen iratokat a kanton büntetés-végrehajtási hivatalához továbbítja az intézet igazgatója. (Amenyiben a fogvatartott munkahelye szabadulása után nem biztosított, egy külső, szociális gondozással foglalkozó szervezet utógondozó-pártfogó részlege segít az elhelyezkedésben.) A próbaidő életfogytiglanig tartó szabadságvesztés esetén 5 év, rövidebb ítélet esetén 1-5 év.

Szlovákia. Feltételes szabadságra a büntetés-végrehajtási bíró helyezi a fogház- és börtönfokozatú elítéltet a büntetési idő felének letöltése után. A fegyházfokozatú elítéltet a büntetés 2/3-ad részének letöltése után helyezheti feltételes szabadságra a bíróság.

Svédország. A svéd Btk. szerint felfüggesztett szabadságvesztés-büntetés nem létezik, helyette a próbációs felügyelet alá helyezést alkalmazzák. Pontosabban: a feltételes szabadlábra helyezésnek általában nincs helye, ha az ítélet a próbáció és a szabadságvesztés kombinációja, vagy a szabadságvesztés mellett pénzbüntetést is kiszabtak, de azt az érintett nem fizette ki.

Az intézmények rendszere

A büntetés-végrehajtási szervezet munkáját Európában (és a világ legtöbb

államában) az igazságügyi minisztérium felügyeli és irányítja. Földrészünkön kivételt képez ez alól Anglia és Wales, amelynek börtönügye a belügyi tárcahoz (Home Office) tartozik, illetve Európa legkeletibb széle. Amíg Anglia nem, a volt Szovjetunió néhány, még „át nem állt” utódállama tervezi az irányítás megváltoztatását.

Európa keleti felében a volt szocialista országok büntetés-végrehajtási szervezetei többnyire fegyveres testületek maradtak (például Lengyelországban, Csehországban, Szlovákiában és Magyarországon), amíg Nyugat-Európában a személyi állomány tagjai – a biztonságért közvetlenül felelős állományt kivéve – jellemzően köztisztviselők vagy közalkalmazottak. Van olyan európai ország is – Spanyolország –, ahol a biztonsági személyzet szervezetenként nem tartozik a büntetés-végrehajtáshoz.

Részben a fenti hagyományokból is ered, hogy földrészünk jelentős részén a büntetés-végrehajtási intézetek (típusuktól függetlenül) a magyarországiakéhoz képest kisebbek. A kisebb méretű börtönök különösen a skandináv országok és Svájc büntetés-végrehajtását jellemzik. (Például Svédország 180 büntetés-végrehajtási intézettel, 5000 férőhellyel rendelkezik.)

Ausztria. A büntetés-végrehajtás legfelsőbb szerve a Szövetségi Igazságügyi Minisztérium. A börtönügyet a minisztérium úgynevezett büntetés-végrehajtási szekciója irányítja, a minisztérium és az intézetek között nincs közbeeső vezetési szint. Ausztriában a magyar megoldáshoz hasonlóan két alapvető intézettípus létezik. Egyrészt megtalálhatók a bírósági fogházak (magyar megfelelője a megyei intézet), másrészt fellelhetők a szövetségi büntetés-végrehajtási intézetek (itteni

megfelelője a végrehajtóház). Néhány éve az elnevezéseket egységesítették, így minden intézet „Justizanstalt” (büntetés-végrehajtási intézet) lett. A két intézettípus közötti alapvető különbség a felügyelet kérdésében található. Az elsőfokú hatóság mindkét esetben az intézet igazgatója. A bírósági fogházaknál viszont a másodfokú hatóság a területileg illetékes bíróság vezetője. A bírósági fogházakban a Szövetségi Igazságügyi Minisztérium utolsó fokon jár el. A végrehajtóintézetekben első fokon az intézetvezető, másodfokon az IM jár el.

Dánia. A büntetés-végrehajtás az Igazságügyi Minisztérium felügyelete alá tartozik. A szakmai apparátus központi szerve a Börtön- és Probációs Szolgálat, amelynek élén a főigazgató áll. Munkáját két főigazgató-helyettes segíti.

Franciaország. A büntetés-végrehajtással foglalkozó főigazgatóság beépült az Igazságügyi Minisztérium szervezetébe, annak egy főosztályi egységét képezi. A szervezet élén a főigazgató áll. A büntetés-végrehajtás személyi állománya státusainak döntő hányada több mint húsz éve már nem tartozik a fegyveres szervezetekhez, azonban az elítéltekkel közvetlenül foglalkozó őrk és felügyelők egyenruhások.

Horvátország. A büntetés-végrehajtás az Igazságügyi Minisztérium felügyelete alatt áll. A minisztérium egy igazgatósága látja el az intézetek felügyeletét, igazgatását. A büntetés-végrehajtás nem rendelkezik külön költségvetéssel, a szakfőosztály osztja el a kereteket az intézetek részére. Az állomány tagjai közül az „igazságügyi rendőrség” egyenruhás, a többiek közalkalmazottak.

Izrael. Az ország börtönhatósága lett a Belügyminisztérium gyakorol felügyeletet, de az feladatait önállóan látja

el. Az izraeli büntetés-végrehajtást a főparancsnok vezeti, munkáját a főparancsnok-helyettes, illetve a vezérkar segíti. Az országos parancsnokság és az intézetek között körzeti parancsnokságok (északi, központi, déli) működnek. A körzetparancsnok kis létszámú, de jól felkészült szakapparátussal rendelkezik. Egy sor kérdésben – betegsegélyezés, oktatás, belső elhárítás – függetlenek a főparancsnokságtól.

Lettország. A büntetés-végrehajtás, amely fegyveres testület, az országos parancsnokság irányítja.

Lengyelország. A büntetés-végrehajtás ügyeit az Igazságügyi Minisztérium felügyelete alá tartozó főparancsnokság intézi. Az ország nagy területére, és az intézetek magas számára (154) való tekintettel területi körzeti központok (16) működnek.

Németország. A tartományok saját büntetés-végrehajtásukat önállóan finanszírozzák. szövetségi szintű bíróságok, illetve büntetés-végrehajtási intézetek nincsenek. Országos szinten – közös fórumként – működik a Szövetségi Tanács. Évente kétszer ülésezik. Feladata a tapasztalatok cseréjének koordinálása, értékelése, statisztikák készítése.

A tartományi büntetés-végrehajtásnak három alappillére van: bíróságok, ügyéségek és a büntetés-végrehajtási szervek. E szervezeti egységeket a tartományi Igazságügyi Minisztérium fogja össze. Bajorországban (a magyar büntetés-végrehajtás németországi tapasztalatainak többsége ezen tartományhoz kapcsolódik) a büntetés-végrehajtási szervek az igazságügyi tárcán belül működő, úgynevezett „F” osztály irányítása alatt állnak.

Olaszország. Az országos parancsnokságot az igazságügyi miniszter közvetlen irányítása alá tartozó főigazgató

vezeti. A főigazgató az országos parancsnokságot a helyettes főigazgatón keresztül, míg a végrehajtást a regionális területi felügyelőségeken (igazgatóságokon) keresztül irányítja. A felső vezetés tagjai közül a főigazgató polgári állományú, míg a többi vezető hivatásos.

Spanyolország. Az igazságügyi tárca irányítja és felügyeli a büntetés-végrehajtás tevékenységét, de a biztonsági feladatok végrehajtása kívül esik a minisztérium és a büntetés-végrehajtás kompetenciáján is. A biztonsági őrséget a rendőrség, illetve az úgynevezett polgári őrség adja. A Belügyminisztérium alárendeltségében 6000 fő lát el a börtönökben ilyen feladatokat, ez a szervezet végzi a szállításokat és az előállításokat is.

Svájc. A büntetőjog szövetségi szintű, a büntetés-végrehajtás azonban kantonális, ugyanakkor három büntetés-végrehajtási régió (Nyugat-Svájc, Észak-Nyugat- és Belső-Svájc, Kelet-Svájc) is működik. Büntetés-végrehajtási intézeteik kicsik, befogadóképességük 3 főtől 120 főig terjed. Az intézetek közvetlen felügyeletét a kanton úgynevezett büntetőházi bizottsága (7 fő) gyakorolhatja. Ez a bizottság hagyja jóvá az intézetek szervezeti szabályzatát is. A bizottság vezetője a kanton igazságügyi igazgatója. A tagokat a kanton kormányzótanácsa választja. A büntetőházi bizottság hagyja jóvá a szabadságolásokat is. Emellett létezik egy kantonális szabadságolási bizottság is. Feladata annak véleményezése, hogy a szabadságolás előtt álló elítélt veszélyes-e a társadalomra. A svájci büntetés-végrehajtási szervezet polgári testületként működik.

Svédország. A svéd büntetés-végrehajtási szervezet és probációs szolgálat felügyeletét az igazságügyi miniszter látja el a minisztérium egyik igazgatóságán

keresztül. (Az Igazságügyi Minisztériumhoz tartozik még az ügyészség, a rendőrség és a bíróság felügyelete.) A főigazgató tevékenységét közvetlenül segíti az igazgatóhelyettes, a vezérkar és két szakértői team. Az ország területén levő börtönök munkáját közvetlenül a régióközpontok irányítják (7 régió). A régióközpontok vezetőinek hatásköre többek között az intézetek igazgatóinak kinevezése (az igazgatók kinevezéséhez a főigazgató előzetes egyetértése szükséges), és a központi költségvetés intézetenkénti elosztása.

A büntetés-végrehajtási szervezet feladatai közé tartozik a szabadságvesztés végrehajtása, az előzetes letartóztatás foganatosítása (vizsgálati fogság), a probációs szankciókkal kapcsolatos felügyeleti és egyéb tevékenység, valamint a külföldiek kitoloncolása.

Szlovénia. A büntetés-végrehajtás 1968-ig a Belügyminisztérium irányítása alatt állt, azt követően került az igazságügyi tárcahoz, ahol 1994-től a terület irányítására külön igazgatóságot hoztak létre. A minisztériumban külön osztály foglalkozik a büntetés-végrehajtáshoz kapcsolódó jogszabályok, törvények előkészítésével, az elítéltek másodfokon benyújtott fellebbezéseivel, kérvényeivel mentesítésekkel.

Részben a következő, a biztonságról szóló résszel függ össze annak a kérdése, hogy a fogvatartottak szállítását, előállítását, külkórházi őrzését ki végzi: a büntetés-végrehajtás, vagy más szervezet. (A kérdés felvetése itt, a büntetés-végrehajtás intézményrendszerének tárgyalásakor tűnik helyénvalónak.)

A kérdésre adott válasz érdekessége, hogy az nem sztereotípiaként, nem az országok fejlettsége/fejletlensége, illetve volt „tömbhöz tartozása” szerint fo-

galmazódik meg. Figyelemre méltó, hogy a megoldásaikat tekintve azonos csoportba sorolható országok gyakorlata is jelentősen eltérő. Íme, néhány ország, ahol a szállítást, előállítását, külkórházi őrzést a büntetés-végrehajtási szervezet végzi.

Olaszország. Az intézeten kívüli valamennyi biztonsági feladat (szállítás, külkórházi őrzés, külső őrzés) különálló, de a büntetés-végrehajtás állományába tartozó egy-ség feladata.

Szlovákia. A büntetés-végrehajtási szervezet végzi a fent említett feladatok ellátását.

Svédország. A büntetés-végrehajtás felelős mind a belső, mind a külső szállítást.

Most pedig néhány ország, ahol a szállítást, előállítását, külkórházi őrzést más szervezet végzi.

Anglia. A szállítást privat biztonsági cégek végzik.

Izrael. A bírósági tárgyalásokra rendőrök állítanak elő.

Spanyolország. Az intézetek biztonsági személyzetét a rendőrség, illetve az úgynevezett polgári őrség adja. A Belügyminisztérium alárendeltségében 6000 fő lát el a börtönökben ilyen feladatokat, ez a szervezet végzi a szállításokat, és az előállításokat is.

Svájc. A szállításokat jellemzően a rendőrség végzi.

A fenti országok között átmenetet képez Lengyelországban az előzetesen le-tartóztatottak szállítása a rendőrség, az elítélteké a büntetés-végrehajtás feladata.

Az eddigiekhez képest teljesen sajátos a helyzet Kelet-Európában. Lettországban az intézetek külső őrzését egy sorkatonákból álló század felügyeli. Az ő feladatuk a fogvatartottak szállítása és külkórházi őrzése is (1996-os adat).

Intézettípusok és funkciók

Az intézetek típusát általában az intézet funkciója (előzeteseket befogadó vagy letöltőház), valamint annak biztonsági fokozata határozza meg.

Finnország: zárt, nyitott intézetek, illetve munkakolóniák vannak.

Hollandia: büntetőintézet, kerületi börtön, illetve zárt, félnyitott, nyitott intézet.

Izrael: maximális, közepes, minimális biztonságú intézet.

Kanada: maximum, közepes, minimum biztonságú intézetek, női intézetek, úgynevezett közösségi központok (Community Correctional Centres).

Svájc: zárt, félzárt, félnyitott, nyitott fokozat.

Szlovákia: bv. intézet, előzetesház (az ő megfogalmazásukban „fogda”), úgynevezett félig őrzött intézet, illetve I-es (fogház-), II-es (börtön-) és III-as (fegyház-) fokozatú intézet.

Szlovénia: zárt, félig nyitott és nyitott részleg minden intézetben (a fogvatartottak alacsony száma miatt).

Svédország: országos és helyi börtönök, illetve első kategóriájú (maximális biztonságú), kettes kategóriájú (erős biztonsági rendszerű), hármas kategóriájú (közepes biztonságú), illetve négyes kategóriájú nyitott intézetek.

Az intézet kategorizálást tekintve a fenti sorból kilóg Spanyolország, ahol az intézetek mérete a döntő.

Következő számunkban a nemzetközi tapasztalatgyűjtemény közlését a biztonság, a nevelés, a jutalmazás-fegyelmezés és a munkáltatás kérdéseivel, valamint a fogvatartottak anyagi ellátásának problémakörével folytatjuk.)

Összeállította: Deák Ferenc